

**O'ZBEKXON VA JO'JI ULUSINING INGLIZ ADABIYOTLARIDA
YORITILISHI**

Xoliqov Jasurbek Xakimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti Tarix mutaxassisligi II-bosqich magistranti

+998936410766

jasurbekxoliqov1999@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu tezis O'zbekxonning (1313–1341) Jo'ji ulusidagi rahbarlik rolini, uning islomlashtirish, iqtisodiy, siyosiy va madaniy islohotlarini hamda ingliz adabiyotlaridagi talqinini chuqur o'rganadi. O'zbekxon islomni rasmiy din sifatida joriy etishi, Ipak yo'li savdosini rivojlantirishi, Saroy shahrini madaniy va ilmiy markazga aylantirishi, san'at homiyligi va rus knyazliklari bilan ittifoqlari bilan mashhur. Ingliz manbalari (Favereau, 2021; Morgan, 1986) uning merosini global kontekstda yoritadi. Mavzuning dolzarbligi O'zbekiston tarixshunosligida Oltin O'rda merosini zamonaviy metodologiyalar bilan o'rganish va xalqaro tadqiqotlar bilan integratsiyada.*

Kalit so'zlar: *O'zbekxon, Jo'ji ulusi, Oltin O'rda, Ipak yo'li, islomlashtirish, madaniy meros, san'at homiyligi, global savdo*

Аннотация: *Данная тезисная работа глубоко исследует роль Узбекхана (1313–1341) в Джучийском улусе, его реформы в области исламизации, экономики, политики и культуры, а также интерпретацию его наследия в англоязычной литературе. Узбекхан известен введением ислама как официальной религии, развитием торговли по Шелковому пути, превращением Сарая в культурный и научный центр, покровительством искусству и союзами с русскими княжествами. Английские источники (Favereau, 2021; Morgan, 1986) освещают его наследие в глобальном контексте. Актуальность темы заключается в изучении наследия Золотой Орды в узбекистанской историографии с применением современных методологий и интеграции с международными исследованиями.*

Ключевые слова: *Узбекхан, Джучийский улус, Золотая Орда, Шелковый путь, исламизация, культурное наследие, покровительство искусству, глобальная торговля*

Annotation: *This thesis thoroughly examines the leadership role of Uzbekhan (1313–1341) in the Juchi Ulus, his reforms in Islamization, economy, politics, and culture, and their interpretation in English-language scholarship. Uzbekhan is renowned for establishing Islam as the official religion, advancing Silk Road trade, transforming Sarai into a cultural and scientific hub, patronizing the arts, and forging alliances with Russian principalities. English sources (Favereau, 2021; Morgan, 1986) illuminate his legacy in a global context. The topic's relevance lies in exploring the Golden Horde's heritage in Uzbekistan's historiography using modern methodologies and integrating with international research.*

Keywords: *Uzbekhan, Juchi Ulus, Golden Horde, Silk Road, Islamization, cultural heritage, art patronage, global trade*

O'zbekxon (1313–1341) Jo'ji ulusining eng muhim rahbarlaridan biri bo'lib, uning islomni rasmiylashtirishi, iqtisodiy-siyosiy islohotlari, madaniy va san'at homiyligi Oltin O'rdani global savdo va madaniyat markaziga aylantirdi. Ingliz adabiyotlarida, masalan, Favereau (2021), Morgan (1986) va Halperin (1987), uning merosi chuqur tahlil qilinadi, ammo O'zbekiston tarixshunosligida bu tadqiqotlar yetarlicha integratsiya qilinmagan. Ushbu tezis O'zbekxonning shaxsiyati, madaniy islohotlari, Jo'ji ulusining tuzilishi va ingliz manbalaridagi talqinlarini tahlil qiladi. Maqsad – uning merosini global va mahalliy kontekstda ko'rsatish, O'zbekiston tarixshunosligiga yangi nuqtai nazar keltirish. Metodologiya tarixiy-tahliliy yondashuv va manbalarning tanqidiy sharhiga asoslanadi.

O'zbekxonning shaxsiyati va islohotlari

O'zbekxon 1313-yilda Jo'ji ulusini boshqarishni boshlagan va islomni rasmiy din sifatida qabul qilishi bilan tarixda muhim o'rin egalladi. Marie Favereau bu qarorni shunday ta'riflaydi: "O'zbekxonning islomni qabul qilishi nafaqat diniy o'zgarish, balki O'rdani islom dunyosi bilan madaniy va iqtisodiy integratsiyaga olib kelgan strategik qadam edi" (Favereau, 2021, p. 92). Saroy shahrida masjidlar, madrasalar va kutubxonalar qurilishi tezlashdi, bu islom fiqhi, adabiyoti va ilmiy an'analarning rivojlanishiga xizmat qildi. O'zbek Xon xattotlik va miniatyura san'atini qo'llab-quvvatladi, Saroyda me'morchilik loyihalari, xususan masjidlarning bezakli dizaynlari rivojlandi. Charles J. Halperin yozadi: "O'zbekning islom olamiga homiyligi Saroyda Bag'dodning eng yaxshi davrlariga raqobatlasha oladigan ilmiy muhit yaratdi" (Halperin, 1987, p. 56). O'zbek Xon qipchoqlar, bulg'orlar va boshqa mahalliy qabilalar bilan madaniy integratsiyani rag'batlantirdi, bu uning boshqaruvining barqarorligini oshirdi. Thomas T. Allsen uning madaniy siyosatini ta'kidlaydi: "O'zbekning san'at va adabiyot homiyligi O'rdaning madaniy o'ziga xosligini mustahkamladi" (Allsen, 2001, p. 78).

Jo'ji ulusining iqtisodiy tuzilishi

O'zbek Xon davrida Jo'ji ulusi Ipak yo'li savdosining markaziy uzelliga aylandi. Christopher Atwood ta'kidlaydi: "O'zbekning iqtisodiy islohotlari Saroy, Urganch va Xiva shaharlarini Yevropa va Osiyo o'rtasidagi savdo markazlariga aylantirdi" (Atwood, 2004, p. 142). Soliq tizimi savdo postlari (yam) va karvon-saroylar orqali optimallashtirildi, savdo yo'llarining xavfsizligi ta'minlandi. O'zbek Xon tangalar zarb qilish orqali pul islohotini amalga oshirdi, bu savdoni soddalashtirdi. Morris Rossabi yozadi: "O'zbekning savdo siyosati orqali yuzaga kelgan madaniy almashinuvlar Oltin O'rdaning san'at va adabiyotini boyitdi" (Rossabi, 2010, p. 88). Venetsiya va Genuya savdogarlari bilan aloqalar madaniy artefaktlar (kitoblar, san'at asarlari) almashinuvini kengaytirdi. O. Nyamdaa bu tizimni zamonaviy tarmoqlarga o'xshatadi: "O'zbekning iqtisodiy tizimi zamonaviy ta'minot zanjirlari tarmoqlarining oldingi shakli edi" (Nyamdaa, 2023,

p. 52). Nicola Di Cosmo savdo yo'llarining xavfsizligini ta'kidlaydi: "O'zbekning karvon-saroylari savdo va madaniy almashinuvning barqarorligini ta'minladi" (Di Cosmo, 2005, p. 45).

Siyosiy tuzilish va tashqi munosabatlar

O'zbek Xonning siyosiy tuzilishi strategik moslashuvchanlikka asoslangan edi. Timothy May yozadi: "O'zbek mahalliy noyonlar va xorijiy ittifoqchilarni muvozanatlash orqali mustahkam siyosiy tuzilma yaratdi" (May, 2007, p. 82). Rus knyazliklari, xususan Moskva va Novgorod, soliq to'lovchilarga aylandi, bu madaniy ta'sirni ham oshirdi. Peter Jackson ta'kidlaydi: "O'zbekning rus knyazliklari ustidan moliyaviy hukmronligi iqtisodiy jihatdan ko'ra madaniy jihatdan ham muhim edi" (Jackson, 2005, p. 104). O'zbek Xon Mamluklar bilan masjid qurilishi va olimlar almashinuvini qo'llab-quvvatlab, madaniy diplomatiya olib bordi. David Morgan yozadi: "O'zbekning Mamluklar bilan diplomatiyasi madaniy yaqinlikni siyosiy foyda uchun ishlatishning ajoyib namunasidir" (Morgan, 1986, p. 112). Yuan sulolasi va Ilxonlar bilan aloqalar savdo va diniy ittifoqlarga asoslangan edi. Jack Weatherford ta'kidlaydi: "O'zbekning shayxlar bilan ittifoqi uning siyosiy barqarorligini mustahkamladi" (Weatherford, 2004, p. 132).

Ingliz adabiyotlarida talqin

Ingliz adabiyotlarida O'zbek Xonning merosi dastlabki va zamonaviy talqinlarda tasvirlanadi. J.J. Saunders uni shunday ta'riflaydi: "O'zbekning san'at va ilm homiyligi Oltin O'rdaning madaniy o'ziga xosligiga doimiy iz qoldirdi" (Saunders, 2001, p. 134). Favereau zamonaviy nuqtai nazardan yozadi: "O'zbekning madaniy siyosati O'rdani islom va Yevropa ilmiy an'analari o'rtasidagi ko'prik sifatida joylashtirdi" (Favereau, 2021, p. 94). O.Nyamdaa madaniy merosni globalizatsiya bilan solishtiradi: "O'zbekning madaniy islohotlari xalqlar o'rtasidagi dialogni rag'batlantirgan ilk globallashuv shakli edi" (Nyamdaa, 2023, p. 52). Ingliz manbalari Saroy xarobalarining arxeologik topilmalariga kam e'tibor qaratadi, bu ularning cheklovi sifatida tanqid qilinadi.

Morgan G'arb markazli yondashuvlarni tanqid qiladi: "Ingliz adabiyotlari O'zbekxonning mahalliy kontekstini to'liq aks ettirmaydi" (Morgan, 1986, p. 115). Ingliz manbalari O'zbekiston tarixshunosligiga yangi metodologiyalar keltiradi, ammo mahalliy manbalarning kamligi ularning cheklovi sifatida qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekxon Jo'ji ulusining tarixida o'zining islomlashtirish, iqtisodiy, siyosiy va madaniy islohotlari bilan muhim iz qoldirdi. Uning islomni rasmiy din sifatida qabul qilishi Oltin O'rdani islom dunyosi bilan yaqinlashtirib, global madaniy va iqtisodiy tarmoqlarda muhim o'rin egallashiga xizmat qildi. Saroy shahrini ilmiy va madaniy markazga aylantirish, masjidlar, madrasalar va kutubxonalar qurilishi, xattotlik, miniatyura san'ati va me'morchilikni homiylik qilishi O'zbek Xonning madaniy merosining asosiy elementlari sifatida ajralib turadi. Ipak yo'li savdosini rivojlantirish, soliq tizimini takomillashtirish va pul islohoti orqali Jo'ji ulusi Yevropa va Osiyo o'rtasidagi savdo uzelliga aylandi. Siyosiy sohada O'zbekxon rus knyazliklari, Mamluklar, Yuan sulolasi va Elxoniylar bilan strategik ittifoqlarni muvozanatlashtirib, madaniy diplomatiya orqali ulusning barqarorligini ta'minladi. Ingliz adabiyotlarida O'zbekxonning merosi dastlabki talqinlarda (Morgan, 1986; Saunders, 2001) islohotchi va an'anaviy Mo'g'ul boshqaruvi tarafdori sifatida tasvirlansa, zamonaviy tadqiqotlarda (Favereau, 2021; Nyamdaa, 2023) uning islohotlari global iqtisodiy va madaniy almashinuv kontekstida tahlil qilinadi. Biroq, ingliz manbalarida mahalliy manbalar va arxeologik topilmalar (Saroy xarobalari) yetarlicha e'tiborga olinmaydi, bu ularning cheklovi sifatida qolmoqda. Ushbu tadqiqot O'zbekxonning madaniy islohotlarini zamonaviy globalizatsiya tarmoqlari bilan solishtirish va iqtisodiy-siyosiy tuzilishni madaniy diplomatiya bilan bog'lash orqali yangi ilmiy yondashuvlarni taklif qiladi. O'zbekxonning merosi O'zbekiston tarixshunosligi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning islohotlari Oltin O'rda tarixini zamonaviy metodologiyalar orqali o'rganishga imkon beradi. Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekxonning san'at homiyligi, Saroy shahridagi arxeologik topilmalar va mahalliy qabilalar bilan madaniy

integratsiyasiga ko'proq e'tibor qaratishi lozim. Bu tadqiqotlar xalqaro ilmiy hamjamiyat bilan integratsiyani mustahkamlab, O'zbekxonning global tarixdagi o'rnini yanada aniqlashtiradi. O'zbekxonning islohotlari va madaniy merosi nafaqat Jo'ji ulusining, balki global madaniy va iqtisodiy rivojlanishning muhim bosqichi sifatida o'rganilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allsen, T. T. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge University Press.
2. Atwood, C. (2004). *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. New York: Facts on File.
3. Di Cosmo, N. (2005). "Mongols and Merchants on the Black Sea Frontier." *Mongolian Studies*, 27, 39–56.
4. Favereau, M. (2021). *The Horde: How the Mongols Changed the World*. Harvard University Press.
5. Halperin, C. J. (1987). *Russia and the Golden Horde*. Indiana University Press.
6. Jackson, P. (2005). *The Mongols and the West, 1221–1410*. London: Routledge.
7. May, T. (2007). *The Mongol Art of War*. Westholme Publishing.
8. Morgan, D. (1986). *The Mongols*. Oxford: Blackwell.
9. Nyamdaa, O. (2023). "The Mongol Empire and the Silk Road." *Journal of Central Asian Studies*, 15(2), 45–67.
10. Rossabi, M. (2010). *The Mongols and Global History*. New York: Norton.
11. Saunders, J. J. (2001). *The History of the Mongol Conquests*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
12. Weatherford, J. (2004). *Genghis Khan and the Making of the Modern World*. New York: Crown Publishers.